

EL DESCOBRIMENT SOCIOLÒGIC DE CATALUNYA:
TRES NOTES BREUS

Salvador Giner
(*University of Brunel*)

En aquest curt assaig l'autor proposa una explicació de la tardana aparició de la sociologia a casa nostra a través de la proverbial preocupació dels catalans per la qüestió nacional. Intenta explicar, després, com certes reflexions globals sobre el país, com ara les de Ferrater, Vicens i Fuster, han d'ésser considerades com a part integrant del nostre bagatge sociològic, i no com a excursions extra o metasociològiques d'autors no iniciats. Finalment, l'assaig conté una crítica dels excessos del positivisme a la sociologia catalana, ultrapositivisme que sovint s'amaga rera declaracions teòriques o ideològiques generals i que, al seu parer, hom hauria de superar mitjançant un major rigor teòric en la nostra tasca comuna. Aquestes reflexions giren sempre entorn de la qüestió macrosociològica de la natura de l'estructura social de Catalunya.

I

La dèria, sovint angoixada, dels catalans per escatir la natura precisa de llur pròpia societat és ben notòria. Brolla, és clar, de la deu comuna que nodreix les preocupacions de totes les nacions subordinades, empeses d'una banda i de l'altra per interessos oposats, els uns venint de fora, els altres eixint de les pròpies contradiccions socials. Com totes les obsessions d'aquest caire, aquesta ens ha donat alguns bons fruits, car ha enriquit la nostra tensió moral i ha aguditzat la nostra percepció del món, fent-nos potser més irònics i tolerants que no pas d'altres gentes de semblant latitud. Ens ha fet orbs, però, a moltes coses, i en general menys racionals del que caldria per a l'anàlisi de la nostra vida col·lectiva i de les seves possibilitats reals. Heus ací una raó per la qual el nacionalisme apassionat dels catalans ha estat un entrebanc seriós per a l'estudi verament sociològic de llur societat durant massa temps. Algun sociòleg foraster s'ha estranyat del fet que la migradesa de la producció sociològica catalana d'altre temps no correspongués al nostre desenvolupament industrial i al nostre notable grau de modernitat: el que aquest crític no veia és que, a casa nostra, l'anàlisi social secular i racional es veia gairebé sempre desplaçada pel combat cultural i polític nacional. Aquest és el que absorbia les energies dels qui, altrament, en altres indrets, haurien estat sociòlegs.

Les conseqüències de la nostra desfeta a la Guerra Civil espanyola no feren sinó agreujar la problemàtica inherent a la societat catalana i aguditzar la precarietat que caracteritza sempre la nostra vida col·lectiva. D'un costat l'enfrontament de l'estat franquista amb els nostres signes d'identitat —institucions polítiques de sobirania catalana, patrimoni cultural, llengua del poble— aclarí les coordenades veritables del nostre problema nacional, reforçant per a un nombre significatiu de persones l'argument independentista. De l'altre, però, les transformacions demogràfiques i econòmiques, a part del domini de molt llarga durada de l'estat franquista, augmentaren fins a un extrem molt greu les ambigüitats estructurals de la nostra societat. Aquestes, per a esmentar-ne només unes poques, inclouen la presència d'un cos massiu de no catalans en condicions que no sempre afavo-

reixen llur integració cultural ni potser tampoc política; l'aparició d'uns marcs econòmics d'envergadura superior a les forces de la burgesia nacional catalana, la qual no havia pogut passar del capitalisme familiar tradicional al financer oligopolístic, i s'havia de subordinar a un capitalisme d'estat i multinacional, sovint amb centres hegemònics a l'estranger; els processos d'internacionalització de les institucions i dels problemes econòmics, sobretot a l'àmbit oest-europeu, al qual pertanyem; les crisis culturals i polítiques de legitimació de l'autoritat tradicional que inclouen l'erosió de les pietats tradicionals catalanes, tret potser del tossut deler d'afirmació nacional. Hom diria que el conjunt de tensions i antinòmies generades per aquests corrents i contracorrents haurien d'haver esperonat la imaginació dels sociòlegs del país. A Catalunya, però, i en gran part a causa de l'esmentada absorció de la nostra energia crítica per part dels problemes d'identitat col·lectiva i de llur expressió en termes de nacionalisme militant, el sociòleg era inexistent.

Fins no fa gaire han estat d'altres crítics socials —economistes, assaigistes, filòsofs, historiadors— que s'han encarregat d'entendre reflexivament i racional el país nostre. La poca sociologia que s'havia fet l'havien feta ells, bé o malament, segons el cas. Els dràstics resultats de la ignominiosa fita del 1939 permeteren però, paradoxalment, la reconsideració sistemàtica de la nostra situació en el món contemporani: foren aquelles conseqüències que forçaren els més lúcids de considerar el país en termes radicalment problemàtics, amb un rebuig de l'idealisme historicista que caracteritzava la ideologia i la literatura nacionalistes anteriors. La mateixa radicalitat objectiva de les condicions no permetia una altra alternativa a l'anàlisi: hom podia arribar-se a demanar si Catalunya subsistiria al capdavall com a col·lectivitat identificable sobre el mapa ètnic d'Europa d'una faïso més pregona que la d'una mera regionalitat folklorica.

Sorgí així un dubte fonamental, que esdevingué més un dubte metòdic —filosòfic en el cas de Ferrater i Móra, històric en el de Vicens i Vicens, analític en el de Fuster— que no pas un dubte momentani, aviat esborrat per la rauxa patriòtica i sentimental. No és gaire difícil d'esbrinar en les tres obres de caire sociològic d'aquests tres pensadors de la nostra tribu —*Les formes de la vida catalana*, *Notícia de Catalunya* i *Nosaltres els valencians*— un component idealista, mesclat de nostàlgia i entelat per la frustració. En algun cas, com ara a l'obra de Vicens, fins i tot detectem un elitisme que s'adiu ben poc amb els supòsits metodològics de l'autor i que arriba al menyspreu de la, per a ell, vulgar multitud. Tanmateix, l'important d'aquestes tres obres cabdals, d'aquestes tres primeres aproximacions a aspectes verament estructurals de la societat catalana, és que són tractaments rigorosos del país on, de lluny, predomina l'element racional

i científic pel damunt de l'ideològic i el polític. La distància que les separa, posem per cas, de *Lo Catalanisme* d'Almirall és molt més gran que no pas la que les separa de la sociologia pròpiament dita. De fet, s'hi barregen. Són quelcom més que feina pre-sociològica, i cal doncs que les entenguem com a part essencial de la sociologia catalana.

Afirmo això perquè la reacció diguem-ne privada de la major part dels primers sociòlegs catalans als textos bàsics de Ferrater, Vicens i Fuster ha estat hostil. Les raons són vàries, però principalment són de dues menes: les ideològiques i les de la moda positivista, que, a casa nostra, ha estat més que una moda, car ha esdevingut *la* manera de fer sociologia des de finals dels anys 60. Cal suposar que, un cop augmenti la maduresa teòrica de la comunitat sociològica catalana i se n'aprofundeixin els coneixements es puguin anar superant els límits que aquestes dues distorsions han imposat a la qualitat de la nostra tasca, i que, de passada, hi hagi un redescobriments de la vàlua estrictament sociològica de molts treballs que no duen el nom oficial de la disciplina.

II

Naturalment, em sap greu d'haver de dir mots durs contra l'enfocament positivista, damunt del qual precisament s'ha començat a bastir la ciència sociològica a Catalunya, tenint en compte sobretot que només un gran imprudent fóra capaç de menysprear els estudis estadístics, les enquestes, els informes i les descripcions geogràfiques, demogràfiques i de tota altra mena que s'han multiplicat finalment entre els practicants de la sociologia. Això, no solament era inevitable, com a reacció saníssima contra els excessos de retòrica d'uns i altres que fins ara ens tenien ofegats, sinó que fins i tot pot dir-se que és un bon començament. Ho és, però, sempre que la reflexió teòrica comenci a impregnar suficientment la nostra tasca, és a dir, que verament la inspire. Les invocacions rituals a una perspectiva teòrica —el marxisme, per exemple, però també l'estructuralisme, la psicoanàlisi o qualsevulla altra escola— no són suficients per a millorar la qualitat de la nostra feina. S'han de plantejar hipòtesis, delimitar problemes verament sociològics, empaitar els arguments coherentment fins al final. No sé si això ho sabem fer prou bé encara.

Totes aquestes observacions vénen a tomb car qualsevol observador que s'atansi al treball que els sociòlegs han fet sobre la societat catalana hi percebrà sovint un entusiasme pel realisme de l'estudi empíric que sovint oblida tant les hipòtesis de treball com el mateix marc teòric en el qual el sociòleg afirma treballar. Allò que ha predominat fins ara ha estat un deler per ensenyar, amb dades i xifres, quina era la realitat social cata-

lana. I la tasca no era pas petita: saber quants sabadellencs, mataronins o olotins van a missa el diumenge; quants habitants de Barcelona enraonen català; quants llibres llegeixen els tortosins; quina és la distribució dels salaris arreu del país; quina és la mitjana de membres d'una família a l'Urgell i quina ho és a la Garrotxa; quants automòbils per cada cent habitants hi ha a Perpinyà i quants a Tarragona; quins són els fluxos migratoris del camp a ciutat; com està distribuïda la propietat del sòl urbà; quin és l'origen social dels dirigents polítics o de les líders feministes. Tot això i mil preguntes més constitueixen la tasca quotidiana sobre la qual s'ha de bastir tota ciència social mínimament sòlida. Sense dades com aquestes a la mà hom no pot ni tan sols començar a parlar en sociologia. Nogensmenys, aquesta ciència és fonamentalment una teorització i un discurs crític sobre el món social, i no una recollida de dades. És per això que en el moment present, tan delicat, del creixement de la disciplina als Països Catalans ens cal acabar de superar tot malentès positivista. En un moment donat, durant el darrer decenni del franquisme i el període de transició a la democràcia parlamentària, la mera exposició dels fets, sense anàlisi, i encara menys, sense referència a una posició interpretativa, era prou, és a dir, produïa uns resultats suficientment «revolucionaris» o «oposicionals». Tots recordem el temps en què donar, senzillament, els percentatges de catòlics practicants a una comarca, o d'oficials bascs o catalans dins les forces armades espanyoles, constituïa un risc estrany. La realitat exposada per la més elemental sociologia era irritant per al poder i estimulants per als demòcrates. De fet, continua essent-ho, però la nostra argumentació s'ha de fer més subtil, car les formes de dominació també ho són. El món ha esdevingut encara més complex des del 1977.

III

Tot i que un nombre de treballs sociològics importants fets per catalans ha estat dut a terme sobre problemes que no afecten directament la nostra societat —qüestions generals de mètode i teoria, estudis de camp realitzats a l'Amèrica Llatina, arreu d'Europa, a d'altres indrets de la Península Ibèrica—, la gran majoria dels esforços dels nostres sociòlegs —entre els quals incloc òbviament els antropòlegs— han anat naturalment dirigits vers l'estudi de la societat catalana. Tot i que llur grau de fiabilitat varia, hom pot percebre una creixent superació de la babaia admiració pel dolç encís del χ^2 , de l'enquesta a tot drap i de llurs parents pròxims i remots. En conjunt, tenim a l'abast una munió d'informes i recerques sobre molts aspectes importants de la nostra societat. Per a esmentar només uns quants recordem que tenim ja, a hores d'ara, recerques valuoses sobre

comunitats rurals, estudis de sociologia del turisme, relacions del treball, moviments socials urbans, conducta religiosa, condició femenina; posseïm al nostre abast investigacions interessants de sociologia ocupacional i de les professions analitzant advocats, enginyers, empresaris, mestres, assistents socials. Hi ha estudis notables sobre migracions obreres, integració d'immigrants, sociolingüística, mobilitat social, pobresa, nacionalisme. I així successivament. No és pas aquest el lloc per a estendre'm amb detalls ni noms propis sobre aquest cos de materials i sobre els seus autors, sobretot considerant que ja ho he fet arreu mal sia imperfectament: només vull constatar l'existència d'una creixent plataforma de dades i interpretacions no gens menyspreable.

I bé: són precisament aquests avenços els que ens han de dur vers una clara presa de consciència sociològica global, totalitzadora de la societat catalana. De fet és força escaient i un bon senyal que els nostres col·legues a tots els Països Catalans hagin triat d'avançar amb seny, cautela i parsimònia, sense llançar-se a fer generalitzacions excessives sobre llur societat, aferrissats als estudis empírics, fent via a poc a poc. Tanmateix, l'acumulació de dades i investigacions concretes aconsella potser que encetem aviat unes primeres síntesis exploratòries. És una tasca oberta —i jo ací me'n vull estar—, que és certament plena d'encís per a la imaginació sociològica.

Tot i que me'n vulgui estar, no puc deixar d'indicar que l'anàlisi de conjunt de l'estructura social de Catalunya no hauria de deixar-se *ad calendae graecas*, car la intensitat del canvi social, els contracorrents econòmics, les contradiccions de classe i les formacions polítiques de control social corporatiu (és a dir, hostil a l'autogestió) estan prenent ara uns ritmes i unes direccions molt distints dels predominants fins fa poquíssim temps. Si bé existeixen formes de reconversió política de les classes dominants i de les subordinades que indiquen certes permanències estructurals, hi ha d'altres tendències que palesen la intensificació del canvi social al país. L'estudi correcte de tot això ha de sorgir, però, més de la problemàtica de les ciències socials que no pas de les pressions de cap entitat financadora d'estudis, a menys que miraculosament els seus interessos no inspirin ni posin entrebancs a la recerca. En tot cas, aquesta feina es pot fer també sense un sol quinzet procedent de les benemèrites institucions. El que sí cal és encetar l'estudi amb hipòtesis ben arrelades a la teoria sociològica entorn a les qüestions d'anàlisi estructural, de reproducció i de conflicte de classe, de nacionalitat i nacionalisme, i dels límits socials del desenvolupament econòmic, entre d'altres. No cal que una recerca d'aqueix caire s'hagi d'encallar indefinidament en aquestes fases inicials: el que sí cal, però, és que tota ella sia lligada a la problemàtica i a les hipòtesis generals —no sempre específicament «catalanes»— de tot l'estudi.

Caldria que la recerca orientada a escatir l'estructura social general de Catalunya sia duta a terme amb una visió suficient del treball ja fet arreu sobre qüestions semblants. Posaré un parell d'exemples. Els estudis sociològics globals fets per a Grècia i Itàlia (per exemple, Mouzelis, i Santuccio i Acquaviva, respectivament), els treballs sobre migracions del Sud al Nord d'Itàlia, i sobretot les recerques històriques sobre la funció del Piemont i la Lombardia com a zones de revolució burgesa han d'ésser meditats i coneguts, car el mètode comparatiu és essencial en aquest terreny. Hom ha de conèixer a fons l'estat sempre problemàtic de les teories de la modernització, en tota llur complexitat d'escoles i recerques empíriques realitzades, dedicant atenció especial a escoles com ara la del Grup d'Estudis de Demografia i Estructura Social de Cambridge, que tant han fet per al nostre coneixement històric de les relacions entre revolució industrial i estructura familiar. Hom pot dir el mateix sobre la permanent qüestió weberiana sobre ètica burgesa i la seva relació amb l'acumulació capitalista, i més encara, per al cas català, sobre la fascinant qüestió de la relació positiva que sembla existir entre grau de feudalitat pretèrita en un país i grau de revolució burgesa i fins i tot industrial, posterior.

Serà quan tot això, i el que representa, sia ben paït i comprès pels nostres investigadors que les tècniques convencionals d'enquesta, d'anàlisi estadística, cartogràfica, demogràfica, i les més fosques correlacions entre classes socials, poder polític, ideologies i modes de producció podran començar a ésser integrats en el marc teòric dins el qual —i solament dins el qual— adquireixen un mínim de sentit.

Naturalment, tot no serà finalment resolt el dia que hom enceti aquest estudi general encara pendent de la nostra estructura social. I no pas perquè hi haurà una sèrie d'entrebancs, que podríem anomenar «ideològics», car aquests són prou superables amb un cert determini i tossuderia. No serà resolt, senzillament, perquè mai no podrem aspirar a un estudi «definitiu» de cap societat: solament aproximacions més o menys imperfectes, invitacions perquè d'altres companys es posin a la feina i il·luminin millor encara que no pas nosaltres el món social que hem intentat de comprendre.

Aclariment bibliogràfic. Aquests comentaris generals s'entronquen amb d'altres escrits, com ara l'assaig que sobre sociologia a Catalunya (1939-1976) férem Joan Estruch i jo per a l'obra col·lectiva *Les ciències socials a Catalunya*, Fundació Jaume Bofill, Edicions 62, en premsa. En aquest mateix Diccionari hom trobarà articles redactats per diversos col·legues, que aprofundeixen aspectes importants de l'activitat sociològica, tot i que malauradament cap d'ells ha pogut tractar l'activíssim període 1976-1980, que ha vist, entre d'altres esdeveniments, la fundació de l'Associació Catalana de Sociologia. D'altra banda, sobre els condicionaments polítics de la sociologia i les posicions preses pels sociòlegs, vegeu la meua aportació al núm. 500 de «Libros

de Enlace», obra col·lectiva apareguda sota el títol *La cultura bajo el franquismo*, a cura de J. M. Castellet, 1977. Un darrer aclariment personal: dos o tres paràgrafs de la present introducció reflecteixen opinions que vaig presentar molt esquemàticament al diari «Avui» el 28 de maig de 1976. Per a una ampliació de les referències sobre el tema, ultra les esmentades al text precedent i en aquesta nota, vegeu el *dossier* preparat per l'Àmbit d'Estructura Social del Congrés de Cultura Catalana, publicat el 1977. Aquest és un bon fons de consulta, molt complementari al present número de *Papers*. Tots esperem, tanmateix, que l'amable lector noti els progressos fets comparant-hi ambdós reculls.